

ARITZETA NEGRA

Montserrat Palau Vergés
Universitat Rovira i Virgili

1. Margarida Aritzeta, baula entre generacions

Les diverses vessants de la novel·la criminal, des dels seus inicis a finals del segle XIX, no van ser gaire conreades en la literatura catalana, tot i algunes excepcions, fins als anys 80 del segle XX. És aleshores que podem parlar d'un esclat important, preludi de l'èxit actual. I és també en aquesta època d'esclat en què, justament, hem de situar Margarida Aritzeta i la seva narrativa «negra».⁷⁰

Abans de la guerra del 1936, només havien publicat algunes obres d'aquest gènere, dins del que podríem anomenar novel·la detectivesca, criminal o de «lladres i serenos», Jacint M. Mustieles, M. Poal-Aregal, Jaume Roig Solana, Domènec Guansé, Cèsar-August Jordana i Mercè Rodoreda. A la postguerra, aquesta línia va ser continuada per Rafael Tasis amb la trilogia formada per *La Bíblia valenciana* (1955), *És hora de plegar* (1956) i *Un crim al Paralelo* (1960) (Piquer i Martín 2006). Però, durant la dictadura, tot i el triomf de les edicions en castellà de l'editorial Molino, no és fins als anys 60 en què, en una primera brostada, encara tímida, trobem diverses obres de Maria Aurèlia Capmany, Ramon Planes, Maurici Serrahima, Joaquim Vilacasas o Manuel de Pedrolo. També és amb aquesta generació que té lloc l'entrada a la literatura catalana de la novel·la negra (Coma 1994). En aquest sentit, és fonamental l'aparició de la col·lecció dirigida per Manuel de Pedrolo, *La Cua de Palla* (1963) —nom triat per ell mateix— i creada per Edicions 62. Durant aquesta etapa inicial, la col·lecció, que aplegava traduccions i originals catalans, va publicar setanta-un títols

70 Aquest article forma part de la investigació del grup Identitat Nacional i de Gènere a la Literatura Catalana, de la Universitat Rovira i Virgili, del Grup de Recerca Identitats en la Literatura Catalana (GRILC), consolidat (2017 SGR 599) i del projecte PGC2018-093993-B-I00 del Ministerio de Ciencia, Innovación y Universidades.

(Canal i Martín 2011).⁷¹ Tot i que van fallar les vendes i la primera etapa es va tancar l'any següent, a partir d'aleshores van començar a sorgir noves veus, de les quals cal esmentar sobretot Jaume Fuster i l'èxit, perllongat, de la seva novel·la *De mica en mica s'omple la pica* (1972), així com altres obres, assaigs i iniciatives que van obrir nous camins actuals al gènere en català (Martín 2018).

Sigui per la influència d'aquesta i altres col·leccions o per la necessitat també d'una cultura i literatura populars que, com la Nova Cançó, per posar un exemple, arribin a molta gent —recordem la influència del realisme crític— i normalitzin la llengua catalana, la novel·la criminal té un esclat important. Margarida Aritzeta, a més, relaciona la creació de La Negra amb el PSAN, partit en el qual militava —com l'editor, Carles Jordi Guardiola i el director de la col·lecció, Jaume Fuster. En una taula rodona del 2015, segons explica Sebastià Bennasar, Aritzeta relatava que una de les proposicions del partit era que «la gent llegís i que ho fes en català, i per aquest motiu es va proposar crear una col·lecció de novel·la negra on s'oferís una escriptura popular de qualitat» (Benassar 2015).

Així, als anys 70 i 80 del segle xx, el llistat d'autors i autores s'incrementa considerablement. Amb motiu d'una investigació literària —resumida en un article (Palau 1994: 36-39)—, vaig aplegar un bon nombre d'obres, amb diferents estils i tries dins del gènere, publicades, des de 1970 fins a 1993, per diferents autors i autores⁷² o el col·lectiu Ofèlia Dracs.⁷³ I,

71 A la dècada dels anys 60, hi va haver altres iniciatives però més circumstancials i efímeres, com les col·leccions «Enjòlit» de l'editorial Aymà, amb 9 títols, i «L'interrogant», de l'editorial Molino, que va publicar quatre traduccions d'Agatha Christie.

72 Jaume Fuster, Lluís Utrilla, Núria Mínguez, Llorenç Sant Marc, Antoni Serra, Guillem Frontera, Joan Oleza, Llorenç Capellà, Ferran Torrent, Maria Antònia Oliver, Xavier Moret, Andreu Martín, Miquel Porter, Josep Palau i Camps, Magí Rosselló, Manuel Joan Arinyó, Joan Bohigues, Josep Lluís Seguí, Albert Mas Griera, Xavier Borràs, Víctor Massanet, Ignasi Riera, Margarida Aritzeta, Jordi Viader, Rafael Arnal, Trinitat Satorre, Emili Castellanos, Miquel Colomer, Jaume Ribera, Jaume Vidal Alcover, Isabel-Clara Simó i el col·lectiu Ofèlia Dracs.

73 Margarida Aritzeta va formar part del col·lectiu Ofèlia Dracs, que va publicar diverses obres de gènere, però no va participar en el volum *Negra i consentida* (1983), sinó en les obres posteriors. Aquest col·lectiu fou creat inicialment per Miquel Desclot, Carles Reig, Pep Albanell, Jaume Cabré i Joaquim Soler (Dracs), i en van formar part també M. Antònia Oliver, Jaume Fuster, J. M. Illa, Joaquim Carbó, Xavier Romeu, Quim Monzó, Joan Rendé, Isidre Grau, Josep L. Seguí, Antoni Serra, Joana Escobedo, Margarida Aritzeta i Assumpció Cantalozella.

entre aquests noms, el de Margarida Aritzeta. En aquest esclat hi van contribuir dues col·leccions, la nova etapa de La Cua de Palla d'Edicions 62 (1981-1996), dirigida per Xavier Coma, i la ja esmentada La Negra d'Edicions La Magrana (1886-1998), dirigida per Jaume Fuster.⁷⁴

Margarida Aritzeta, doncs, ja la trobem en aquests inicis del boom actual del gènere. L'autora val·lenca havia iniciat la seva trajectòria en la creació literària amb dos premis importants, el Víctor Català de contes pel seu recull *Quan la pedra es torna fang a les mans* (1981) i el Sant Joan de novel·la per *Un febrer a la pell* (1983). I, a partir d'aleshores, ha mantingut la seva producció de forma continuada. I variada, abastant diversos gèneres. En aquest sentit, pel que fa al gènere negre, cal marcar dues etapes. Aquesta primera, a l'inici d'aquest esclat important als anys 80 i 90 del segle xx, i en l'eclosió actual dels darrers anys, en aquesta segona dècada del segle XXI.

A inicis dels anys 90, Margarida Aritzeta publica tres novel·les negres, *El correu de Trípoli* (1990), *Tie Break* (1991) i *El cau del llop* (1992), a La Negra, al final de la primera etapa d'aquesta col·lecció (Martín, Canal i Artigas 2013: 165-172). A partir d'aquí, un silenci de vint anys en el gènere, fins que, el 2013, Anna M. Villalonga li proposa de participar en el recull *Elles també maten* (2013), una antologia de tretze relats negres escrits per dones. El seu conte, «L'assassinat de la venedora de cupons», tenia com a protagonista la inspectora dels Mossos d'Esquadra Mina Fuster. Aquest conte iniciarà una nova etapa, bàsicament amb l'editorial Llibres del Delicte, i amb la publicació de, fins ara, tres novel·les, *L'amant xinès* (2015), *Els fills de l'aranya* (2016) i *Rapsòdia per a un mort* (2018), i els contes «L'or del ring» (2015), «Metro Llacuna» (2017) i «Mala sang» (2018). Hem dit fins ara perquè la darrera novel·la, *Rapsòdia per a un mort*, necessita una continuació que tanqui i completi els casos que s'hi tracten. L'autora hi treballa, tanmateix, també confessa que serà l'última de la saga de Mina Fuster.

Margarida Aritzeta, per tant, tal com ho feu als anys 90, també participa del gran esclat actual de la novel·la criminal, que gaudeix de gran èxit i multitud d'edicions i, fins i tot, festivals, pàgines web⁷⁵ i premis. En un d'aquests festivals, en la setena edició del festival literari Tiana Negra

74 Caldria també esmentar les col·leccions La Maleïda, de l'editorial Pirène, Barcelona, Màxima Discreció, de Timun Mas i El Laberint de Paper, de l'editorial Empúries.

75 Cal esmentar el blog de Margarida Aritzeta, actualitzat fins al 2016: <http://margarida-aritzeta.blogspot.com/>. I també, pel seu interès, el blog «A l'ombra del crim», d'Anna M.

de 2019, se li feu un homenatge i, en rebre'l, segons la crònica del *Diari de Tarragona*, va reconèixer el seu paper de baula entre aquestes dues etapes i generacions: «El motiu de l'homenatge és que sóc l'única persona que fa d'enllaç entre la generació que va publicar a “La Negra” de La Magrana, als vuitanta i noranta, i la nova generació que comença a escriure novel·la negra. Així que faig aquesta funció especial de vincle generacional.» (No signat, 5 2019).

Moltes obres de Margarida Aritzeta s'amaren del negre i fins i tot algunes podrien ser considerades i tractades com a tals. Com, per exemple, *El verí* (2002), *El llegat dels filisteus* (2005) o *La maleta sarda* (2010).⁷⁶ Negres i amb tots els ets i uts canònics del gènere, tal com hem repassat, doncs, són sis novel·les i tres contes escrits i publicats en dues etapes de la seva trajectòria.

2. La narrativa negra de Margarida Aritzeta, crítica i denúncia

En la primera etapa, com hem dit, publica tres novel·les, *El correu de Trípoli* (1990), *Tie Break* (1991) i *El cau del llop* (1992), a La Negra. Les dues primeres comparteixen protagonista, no així la tercera, que s'apropa a la segona etapa, protagonitzada per Mina Fuster. Les dues primeres obres de l'autora encaixen en la descripció general que Martín fa de la col·lecció, que barrejava tendències i va publicar un total de seixanta-dos títols —trenta-nou d'autors/es catalans—, sobretot de membres d'Ofèlia Dracs, pròxima a la novel·la negra americana:

Entre l'extensa nòmina —molts sortits evidentment d'aquell col·lectiu—, cal destacar-ne, a més del director Jaume Fuster, noms com Antoni Serra, Margarida Aritzeta i Maria Antònia Oliver, i la incursió d'altres com Andreu Martín —de fet aquí es donà la seva reconversió lingüística—, i també Xavier Moret, Assumpció Maresma, el duet Solé-Serrat i Assumpta Margenat, entre d'altres. Tots ells, —per inusitat que sembli— van ser els autors més venuts de la col·

Villalonga: <http://alombradelcrim.blogspot.com/>, amb nombroses entrades sobre Margarida Aritzeta i les seves obres.

⁷⁶ A *El verí*, es val d'una investigació criminal ran de la mort d'una dona com a estructura narrativa; per narrar les aventures per trobar el llibre *El llegat dels filisteus* se serveix, d'entre altres tècniques, del *thriller* policíac, i *La maleta sarda*, amb trama detectivesca, és també una novel·la de misteri que arrenca amb un crim. Aquesta darrera obra, traduïda a l'italià per Francesco Ferrucci, fou finalista del 5è Festival Mediterraneo del Giallo e del Noir de Sàsser el 2011.

lecció, per damunt dels autors europeus i nord-americans. Una de les característiques de tot aquest grup és que estava tallat per uns patrons ben semblants. Admiradors dels clàssics nord-americans, amb la influència de l'educació rebuda, i el cinema i la reivindicació dels clàssics no ens ha de sorprendre que la representació d'un mateix protagonista fos una de les constants al llarg dels seus cicles novel·lescos per poder denunciar i lluitar contra tot un entramat social que els superava. Aquí es produeix, precisament, una intersecció interessant pel que fa a la relació d'aquesta mena de personatges amb el referent del gènere negre, tant al cinema com a la novel·la. La proximitat estètica entre Sam Spade, Phil Marlowe, Lew Archer i els detectius catalans dels setanta i vuitanta (Felip Marlot, Lònia Guiu, Lluís Arquer, Toni Butxana, la detectiu Moreno, Jaume Arbós, Celso Mosqueiro), és, en bona mesura, el resultat d'una peculiar relació de l'individu amb allò que l'envolta. (Martín 2016: 197)

Justament Sam és el protagonista de les dues primeres novel·les de Margarida Aritzeta, que segueixen aquesta tònica descrita per Martín. Sam en homenatge a Sam Spade. Com que és sagaç i curiós: «Per això em deien Sam. I alguns fins i tot em deien Sam Fanga, traducció barroera de Sam Spade, el del *Falcó maltès* de Hammet.» (Aritzeta 1990a: 32). Sam, amb els companys del despatx d'investigacions fiscals i comercials, Ricard i Carme, s'enfronta a un cas de tràfic de drogues i armes, amb implicats de Tarragona i Alacant, a *El correu de Trípoli*, i a la màfia del joc i de l'esport d'elit a *Tie break* enmig d'un campionat internacional de tennis que s'ha de celebrar a Tarragona. Sam és un investigador, més que no pas un detectiu, que connecta amb aquesta època de la novel·la negra americana. Sam és jove, enamoradís, li agrada anar en moto, fa esport i escolta i es deleix per la música clàssica. Són, sobretot, novel·les d'acció, cinematogràfiques, amb tot de topades, enfrontaments, persecucions i cadàvers.

En canvi, a la tercera novel·la de la primera etapa —així com en les de la segona etapa—, els investigadors ja pertanyen als cossos policials. Durant el franquisme, era evident, com podem veure, per exemple, a les obres de Manuel de Pedrolo o Jaume Fuster, que la policia no podia ser percebuda en positiu. I, a *El cau del llop*, el sergent Parra, amb el contrapunt —també seguint les característiques del gènere— de la policia Coia Moreno, no només, a partir dels crims, s'endinsen en el món del joc i la prostitució, sinó que també s'han d'enfrontar a la corrupció de la mateixa policia els primers anys de la democràcia. El sergent Parra, casat i amb filles adolescents, compta amb la jove Coia Moreno, que estudia psicologia, per resoldre els crims des de comissaria, des de la llei i l'autoritat.

Tanmateix, és una novel·la que, malgrat compartir aquest escenari amb els de la segona etapa —de la policia nacional als mossos d'esquadra—, connecta amb les dues primeres, en el sentit que, com els detectius de l'època negra clàssica nord-americana, com Sam, el sergent Parra tampoc no pot fer justícia, perquè els propis companys boicotegen les tasques i proves. Cosa que provoca que, desenganyada, Coia Moreno abandoni la policia per dedicar-se a la psicologia.

En una entrada al seu blog de 10 de desembre de 2009, i recordant el mestratge de Jaume Fuster, Margarida Aritzeta reconeixia que la ficció permet fer trampes i denunciar casos que d'una altra manera seria impossible: «La novel·la és la màquina de fer trampes de ficció. En Jaume Fuster ja deia que havia escrit la seva primera novel·la negra perquè no podia anar a denunciar a la premsa (sense anar a la presó) els casos d'abusos i corrupció que perpetraven els poderosos, de vegades amb la connivència dels cossos policials i judicials. Com a les èpoques bones de la novel·la negra nordamericana.»⁷⁷

Després de dues dècades de silenci negre, Margarida Aritzeta retorna al gènere amb un conte que ens presenta la que serà la protagonista de tres novel·les, la inspectora dels mossos d'esquadra Mina Fuster, i altres personatges, com els membres de la comissaria o la seva mare. A «L'assassinat de la venedora de cupons», que parteix d'un cas real succeït a Valls aquell mateix any, Mina Fuster resol un crim comès per enveja i diners. Del conte en sorgí la fins ara trilogia, que va dibuixant a cada nou llibre amb més detalls i precisió la inspectora Mina Fuster, cap de l'àrea d'investigació criminal de la comissaria general del Camp de Tarragona, així com els personatges que l'acompanyen en la seva vida personal i professional. A *L'amant xinès*, a partir dels projectes Castor i Barcelona World, ens trobem amb la corrupció urbanística i els interessos polítics i econòmics, i el món obscur al voltant del joc i els casinos. La corrupció és present a les altres dues novel·les, *Els fills de l'aranya*, que sorgeix d'un cas real d'estafa amb xecs falsificats i que desenvolupa alhora una trama d'assetjament, i *Rapsòdia per a un mort*, que també tracta sobre els interessos immobiliaris i el racisme en general i, en concret, sobre l'ètnia gitana. I cal afegir-hi tres contes més en llibres monogràfics. «L'or del ring», narració inclosa en el llibre de la Marató de Televisió de

⁷⁷ «Mateu el president i els homenatges literaris»: <<https://maletasarda.blogspot.com/2009/12/mateu-el-president-i-els-homenatges.html>>.

Catalunya del 2015,⁷⁸ incideix en les apostes i els combats de lluita —*wrestlilng*— arreglats. A «Metro Llacuna», dins *Barcelona, viatge a la perifèria criminal*,⁷⁹ l'assassí per venjança familiar, avariciós, rep el seu càstig en una *snuff movie* inesperada. I «Mala sang», inclòs al recull *Assassins del Camp* (2018),⁸⁰ ens planteja un cas sobre la immigració i la seva explotació il·legal en condicions d'esclavitud. El primer i el tercer, els podem considerar dins de la «saga» de Mina Fuster, ja que uns dels personatges dels dos contes és un dels seus amics, present a totes les novel·les i casos, el periodista Kàputx.

Són obres d'investigació criminal. I, tot i l'acció —com en les primeres novel·les, n'hi ha molta— i les dosis constants de crueltat i violència, el que importa és com arribar a la resolució, el procés. I, també, les persones i fets que hi participen, així com els escenaris on transcorre l'acció. Mina Fuster hi té un protagonisme destacat, amb tot de detalls de la seva vida, de la gent que l'envolta, que van construint el personatge, que el van ampliant a cada obra. Jaumina Fuster de Amorrebietta, segura i alhora contradictòria, té en l'actualitat trenta-set anys. Coneixem la seva infantesa, la seva mare, la vida de companys i amistats, d'amor i sexe. Com Sam, fa esport, sempre present en totes les narracions, des de la pràctica individual de córrer o anar al gimnàs, fins a bicicletes o motos, el tennis, la boxa o la lluita o, fins i tot, l'*AirSoft*. També als dos protagonistes els agrada la música, que sona arreu i en qualsevol moment de la vida de Mina Fuster, tot i que amb gustos més eclèctics, més pop i rock, èxits del passat o del present i, fins i tot, en el cas de la darrera novel·la, la rumba. I cal afegir-hi —també ben relacionat amb diverses obres i autors i autores del gènere negre internacional— la gastronomia. En les tres novel·les de Mina Fuster, que beu sempre *dry martini*, l'autora s'esplaia amb sensualitat sobre menjars i vins. Sensualitat i

78 La Marató d'aquell any es va dedicar a la malaltia de la diabetis. El crim del conte d'Aritzeta està relacionat amb la insulina i, a més, el protagonista pateix trastorns d'alimentació i bulímia.

79 El recull, coordinat per Àlex Martín i Sebastià Bennasar, situa els contes en diferents indrets per mostrar les cares més amagades de la ciutat i la presència de violència i crims. El de Margarida Aritzeta transcorre al Poblenou, amb el títol de la parada del metro, i destaca els canvis de paisatges urbans i humans d'aquest barri.

80 Coordinat i prologat per ella mateixa, els relats d'escriptors del Camp de Tarragona tenen lloc en diferents escenaris d'aquestes tres comarques. En el seu cas, en un polígon industrial i comercial de Tarragona.

plaer hedonista, «música, colors i olors», com reconeix l'autora,⁸¹ que també trobem en moltes altres obres seves, no només en les novel·les negres.

Totes aquestes novel·les esmentades, això sí, comparteixen la denúncia i la crítica social. Margarida Aritzeta compleix les normes bàsiques del gènere negre amb unes obres de denúncia i de crítica. En una entrevista al *Diari de Mallorca*, quan Rosa Ferriol li pregunta si la literatura és una bona arma de denúncia, la seva resposta és ben clara: «Sobre todo la novela negra, que habla del mundo, de la realidad, de lo que está ocurriendo y entonces es una herramienta, no necesariamente para denunciar, si no para hacer ver al lector cosas que a veces no ve.» (Ferriol 2019). La corrupció i les màfies, de tota mena, són temes recurrents, com el món del joc, la prostitució i tracta, els maltractaments, les estafes, el contraban, els suborns, el racisme, el sexisme o, fins i tot, l'esport d'elit. Ara bé, també un tema recurrent és que els que cauen són peces petites, petits delinqüents, mentre que els peixos grossos, els caps de les màfies, continuen impunes amb els seus delictes. El conte «Mala sang» resumeix aquesta denúncia iterativa en les obres negres de Margarida Aritzeta. Al cap de sis anys, se celebra un judici per tenir immigrants il·legals treballant en règim d'esclavitud al soterrani d'un basar xinès en un polígon industrial de Tarragona. Les penes seran mínimes, perquè «el món és ple de malparits. Ho sap i ho pot dir, però no els faran res. I si aquests se'n van, en vindran uns altres.» (Aritzeta 2018c: 271). És la mala sang de la injustícia. I d'una justícia dictada per corruptes, com el comissari Mendizábal a l'època franquista i la transició o el jutge Milans del Bosch en l'actualitat.

Com en la literatura de Dashiell Hammett, la corrupció és arreu, també als cossos policials i en els jutjats. I, malgrat que es deslloriguin delictes concrets, en la realitat els crims no estan resolts i no és capturen els culpables. Sam sap molt bé que només s'agafen «xoriços, matons» i «treball a la menuda», mentre que qui ho controla ho té tot molt ben lligat:

Jo sabia que al darrera d'això hi havia els qui posaven els seus diners en joc perquè aquells aventurers sense cap valor, jugant-s'hi la vida, provessin de treure'n les engrunes de la supervivència [...]. I qui sap, si tot anava bé i no

81 A Llorc 2017, a propòsit de la novel·la *La filla esborrada*, l'autora responia: «En moltes de les meves novel·les hi ha música. En aquesta, tres dels personatges volen viure per a la música, i va ser a través d'una cançó que se'm va desencadenar la manera de contar la història. *Erlkönig* és la peça de Schubert sobre un poema de Goethe que em va agafar pel coll i em va deixar sense alè. Al fons de les meves novel·les, de fet, sempre hi ha olors, colors... i música.»

els enxampaven, els guanys fantàstics dels qui hi posaven el capital també els esquitxarien una mica. Si el que esquitxava era la sang, només els esquitxava a ells. No hi havia manera de provar una altra cosa. Aquests caps sí que estaven molt ben lligats. (Aritzeta 1990: 158)

Denúncia i crítica com a base, tanmateix a partir del domini de les trames —tot creant fils d'aranya estructurals— i dels registres. Margarida Aritzeta té molt clares les regles del joc literari, que li permeten, al mateix temps, llibertat i heterodòxia. La resposta a la pregunta «què és per a tu el gènere negre», d'Anna Maria Villalonga, en una entrevista al digital *Núvol* (29 de gener de 2016), ho evidencia:

Actualment hi ha un debat molt interessant sobre el tema, m'agrada tant la posició dels que defensen els models clàssics, com en Jordi Canal o en Tià Benassar, com les propostes que es fan des de perspectives més àmplies, *el gris asfalt* de què parlu l'Empar Fernández o tu mateixa, el *post-noir* de Laurentino Vélez. Trobo que tots teniu la vostra part de raó. A mi no m'interessen gaire les etiquetes, des de la perspectiva crítica m'agrada més la Semiòtica o els Estudis Culturals, però reconec que el gènere és un recull de codis amb els quals et pots comunicar amb els lectors, que és alguna cosa que tens en compte quan escrius (i quan llegeixes), i no ho puc ignorar. Per mi una novel·la negra ha de tenir per damunt de tot denúncia social, voluntat de transgredir una legalitat que es demostra injusta i ha de ser actual, compromesa amb el món en què vius. Això sol ja la farà universal i atemporal. Hi ha d'haver un crim (del tipus que sigui) i una peripècia: la per portar a terme el crim (des del punt de vista del criminal o de la víctima) o la de desentrellar-ne els secrets (des del punt de vista de la investigació). Això ja ens dibuixa uns quants tipus de personatges possibles i també uns quants tipus de recerca. I tal com es va veure en una de les taules rodones de Tiana Negra, no cal que hi hagi els policies vells, amargats, borrarxos i corruptes dels anys setanta i vuitanta, o els detectius a l'americana de l'època del *hard boiled*. El món està canviant, els delictes, els personatges i els mètodes de recerca, també han de ser actuals. (Villalonga 2016a)

3. Intertextualitat i realitat

Margarida Aritzeta defuig etiquetes perquè coneix bé les teories i els estudis literaris —ha dut a terme recerques i assaigs sobre la intertextualitat—, tal com ho demostra la seva trajectòria acadèmica. I també coneix la literatura com a lectora i escriptora. Els seus textos ens fan l'ullet constantment, espurnejats i ballant entre el text i l'hipertext. Personatges, situacions i, fins i tot, citacions ens transporten a d'altres ficcions i narratologies, textuals i audiovisuals.

La connexió literària i l'amistat amb Jaume Fuster i Maria Antònia Oliver és una de les connexions intertextuals que cal esmentar. Si el detectiu de Fuster era Lluís Arquer —que transporta al català Lew Archer, de l'escriptor Ross Macdonald—, el primer d'Aritzeta és Sam Spade. I, a més, va publicar un estudi sobre les novel·les negres de Jaume Fuster, en què també hi destaca la intertextualitat i interdiscursivitat (Aritzeta 2014e: 161-174). Margarida Aritzeta dedica la seva tercera novel·la a la parella Fuster-Oliver, «culpables de la negror que em rossega» (Aritzeta 1992a: 5). I, en la segona etapa, la protagonista de les novel·les és (Jau)Mina Fuster.⁸² A més, cal recordar que la primera autora catalana de *femicrime* fou Maria Antònia Oliver, amb el conte «On ets, Mònica», al recull d'Ofèlia Dracs, amb la seva detectiva Lònia Guiu (Martín i Sánchez 2015: 113-130).⁸³ A més de la parella, la dedicatòria esmentada a *El cau del llop*, també va dirigida a Olga Xirinacs. L'edifici on viu aquesta escriptora tarragonina, al capdamunt de la Rambla, és també on té la casa el cap de Sam, Ricard, a *El correu de Trípoli* i *Tie Break*, i on hi ha un bordell, al quart pis, amb càmeres ocultes que graven per fer xantatge a *El cau del llop*. A *Tie Break*, a més, assistim a una malaurada tradició tarragonina que Xirinacs ha relatat, un suïcidi al Balcó del Mediterrani. I la literatura d'Olga Xirinacs, els passadissos i soterranis secrets del carrer Major i la Baixada de la Peixateria de Tarragona on viuen personatges estranys (Aritzeta 2016b: 132-133), són ben presents a *L'amant xinès*. L'antiquari Montoliu —de nou el joc de noms— es reuneix sovint amb Jaume Rius, «un personatge saturnal condemnat a habitar a les entranyes de la terra d'ençà que era petit» i de vegades «els acompanyava l'escriptora Olga Xirinacs.» (Aritzeta 2015a: 65).

Ja a les pàgines inicials de la primera novel·la, és ben evident el joc, en aquest cas cinematogràfic. Un protagonista, Sam, que té com a cap Ricard —*Casablanca*— i una Irma que no és la «dolça», com la de Billy Wilder, sinó la «rossa». Una Irma fonedissa, com altres dones que enamoren a Sam, i que ens recorda també *Joc brut* de Pedrolo. El sergent Parra, a *El cau del llop*, porta gavardina com els detectius clàssics o com el Colombo televisiu. I, en aquesta mateixa novel·la, hi trobem un doctor universitari

82 També —i anterior— el comissari protagonista de les novel·les negres de Sebastià Bennasar es diu Jaume Fuster, en un homenatge ben explícit.

83 Talment com el personatge de Mina Fuster, Apolònia Guiu va néixer en un conte i va continuar en tres novel·les de Maria Antònia Oliver, *Estudi en lila* (1985), *Antípodes* (1988) i *El sol que fa l'ànec* (1994).

que comparen amb Sherlock Holmes i que és un antropòleg forense que treballa amb ossos i larves, anticipant-se a les sèries *Bones* i *CSI*, a més de ser egiptòleg com Agatha Christie. I a la trilogia de Mina Fuster, també ens trobem personatges com Zoraida, moixa de la recepció a comissaria, que no és sinó un Agatino Catarella, un homenatge a Andrea Camilleri. O la forense doctora Blasco, àlies la Ricciardi, el nom del comissari de policia de l'escriptor napolità Maurizio De Giovanni. O moltes altres obres de la literatura universal, perquè totes les novel·les estan plenes de referències a Lewis Carroll, Patricia Highsmith o l'explícit i shakespearia Cordelio d'*Els fils de l'aranya*. Com també, parlant d'aquest autor, el Hamlet Rodríguez enamorat d'una Julieta a «L'or del ring». O la poesia de Salvat-Papasseit a *Rapsòdia per a un mort*, en què, a més, hi té força pes la cançó —la pel·lícula és posterior— *Bohemian Rhapsody* de Queen. O Julien, l'assassí de vida desgraciada de «Metro Llacuna», que es diu «com en Julien Sorel, una bella i trista història d'amor» (Aritzeta 2017b: 160), d'*El roig i el negre* de Stendhal. Una intertextualitat volguda i treballada, com reconeix Aritzeta en l'entrevista al digital *Núvol* abans esmentada: «I m'agrada que uns textos portin a uns altres, s'hi relacionin, hi dialoguin, que el lector tingui la sensació que la literatura no s'acaba en un llibre, que no s'acaba mai. I alhora vull que sigui senzill, natural, que cap cita sigui obscura o entrebanqui la lectura per qui no n'ha sentit parlar mai.» (Villalonga 2016a).

O, encara, altres jocs que fa amb els noms. Ja he comentat els de Sam o Mina Fuster, però podem esmentar noms que per ells mateixos defineixen el personatge, com el jutge Milans del Bosch, que fa honor al cognom, espanyolista i feixista, amb un físic ben descriptiu: «Lluïa una tofa de cabells negres brillant, així com les celles, poblades i rebels, i negre con el xarol era també el bigoti retallat arran de llavi. El contrast entre aquella pelussera fosca i la seva pell flàccida, groguenca i envellida, era tan espectacular que accentuava el seu aspecte cadavèric i li donava l'aire d'una aparició.» (Aritzeta, 2015a: 110). I no només és això el jutge Milans del Bosch, sinó que també és un assetjador i un *voyeur* que es masturba mentre dicta sentències mirant els genitals de Tina —que ja havia patit abusos del seu oncle— a *Els fils de l'aranya*. O la parella de Mina Fuster, que va conèixer quan ell era en un centre de desintoxicació, el cantant de rock Johnny Warhol, mort de sobredosi, que ens remet a tota una època, la del «club dels 27».⁸⁴ I, fins

84 Hi ha diversos paral·lelismes entre la figura de la comtessa de Cànoves, la filla de la qual va morir de sobredosi, i Mina Fuster i la seva mare.

i tot, intertextos amb la seva pròpia obra. Alguns ben explícits, com *La maleta sarda* a *Lamant xinès*. I d'altres més subtils però que es van repetint, com la figura materna en negatiu —les dones harpia i/o mares malvades com a *El correu de Trípoli*, *El cau del llop* o Maria de Amorrebietta i de Landábaru, mare de Mina Fuster. O els personatges exòtics i, sobretot, la ironia i l'humor, com, per exemple, la trampa que para la meuca Serafina, «que havia retratat el cul de mitja ciutat», a un vicari general al palau episcopal de Tarragona per fer xantatge al bisbe a *El cau del llop* (Aritzeta 1992a: 71 i 102).

Altres personatges, però, no ens remeten a la literatura, sinó a la realitat, amb connexions amb la vida de l'autora. Sam viu en un pis al carrer Gasòmetre de Tarragona, on havia viscut el seu amic Josep Lluís Carod-Rovira. O Mina Fuster viu a les «cases dels militars», davant del campus Catalunya de la Universitat Rovira i Virgili, un edifici que Aritzeta podia veure ben sovint des del lloc de treball. L'amiga de Mina Fuster, Rubí Santos, secretària del Jutjat de Primera Instància, ens recorda una amiga de l'autora, de Vinaròs —població on vivia l'artista Carles Santos—, Adela Rubert. I, sobretot, Mateu Alemany, àlies Kàputx —de Kapuscinski— perquè persegueix la veritat i la justícia, és un *alter ego* del també periodista Ferran Gerhard, amb qui Margarida Aritzeta ha establert textos i intertextos entre les seves respectives creacions literàries. Un Kàputx que també ens remet als detectius americans, com el Sam de la primera etapa, perquè persegueix la veritat, «sempre a favor des desheretats», malgrat que «no creu ni en la justícia ni en les persones, i menys quan hi ha calers per entremig.» (Aritzeta 2015c: 113). O també ens recorda el periodista-detectiu Mikael Blomkvist, de l'escriptor suec Stieg Larsson, protagonista de la saga *Millenium*. En l'entrevista esmentada, Aritzeta ens explica com parteix de la realitat per transformar-la:

La meua escriptura agafa els materials de la realitat, però com en els trencadissos de Gaudí, les peces del puzzle serveixen per fer imatges originals, en aquest cas personatges nous. M'agrada moltíssim partir d'anècdotes que he viscut, llegit o escoltat, persones que he vist o conegut, problemes que han tingut. El gat de l'antiquari s'assembla molt a un siamès que vaig tenir, va viure un munt d'anys, però ja no és el mateix siamès, perquè ara viu amb l'antiquari. Tot és recreat, transformat, nou. (Villalonga 2016a)

Parteix de la realitat i la transforma, però les obres en són un mirall, tant per la denúncia i la crítica abans tractades com, també, pels escena-

ris. Són novel·les del Camp, Tarragona especialment, i, a excepció de Cau de Llops —el Vilaniu d'Aritzeta—, els noms i els indrets i la quotidianitat responen a la realitat. I, per força, també notem com aquesta ha canviat. Escenaris com el bar Moto-Club, el tenis Cala Romana a Tarragona, el club Reus Ploms o el Pere Mata a Reus o la vida nocturna de Salou i els restaurants de Cambrils encara existeixen. Fins i tot, la ironia d'haver d'anar a veure òpera a Reus, perquè Tarragona no té cap teatre. O ca l'Ardiaca, malgrat la deixadesa i els conflictes, com es denuncia a *Rapsòdia per a un mort*, es manté miraculosament en peu a la plaça de la catedral de Tarragona. Però altes indrets ja resten en la memòria, com la cafeteria Ari-many, o els bars Pepito i Poetes d'aquesta ciutat. La lectura de les obres ens porta també a l'abans i ara de llocs i paisatges. El 1991, Sam, a *Tie Break*, passa per l'Avinguda Catalunya: «Vaig fer el tomb a la plaça Imperial Tarraco i vaig sortir per anar a agafar l'Avinguda de Catalunya, una mena de via de semi-circumval·lació flanquejada d'edificis molt nous, molts dels quals eren de despatxos. Vaig córrer fins a la vora del quarter de l'exèrcit, que queda a l'esquerra en un inici de descampat...» (Aritzeta 1991: 166). Davant d'aquest mateix indret, d'aquest quarter i descampat, és on viu, la segona dècada del segle XXI, Mina Fuster: «A l'altra banda de l'avinguda hi havia hagut la caserna i el camp de futbol del Nàstic. Feia molts anys que els militars i el futbol se n'havien anat d'allà. Ara s'hi alçava un dels campus de la Universitat.» (Aritzeta 2015a: 54).

O la transformació que fa irreconeixible, a excepció de les multes —ara per radar—, aquesta carretera entre Reus i Tarragona:

La carretera de Tarragona a Reus té tots els avantatges d'una via ràpida, dos carrils, sense semàfors, ben asfaltada, curta. S'hi podia córrer força i es podria arribar a Reus en sis o set minuts si no fos per les limitacions ferotges de velocitat i per l'acarnissament dels policies que s'amaguen sota els ponts o darrera els arbres amb els seus radars i càmeres fotogràfiques per fer-se la barba d'or amb els qui es deixen anar massa feliçment sobre el pedal de l'accelerador. (Aritzeta 1991: 41)

I, sobretot, altres canvis més importants que han succeït en les dues dècades entre la primera i segona etapa de les obres negres d'Aritzeta, com la desaparició de les pessetes, els mobles de fòrmica a les cuines, rodets de fotos per revelar, els walkman, beure xampany o fumar a tot arreu. I el telèfon. Haver de deixar un cadàver per anar a buscar una cabina telefònica per trucar a la policia, enviar un tèlex o saber de les notícies per la premsa

és ja impossible en les novel·les actuals de la saga Mina Fuster amb mòbils, ordinadors, internet i xarxes. I també el paisatge humà, vegem, sinó, aquest fragment de diàleg el 1990:

- Caram, que interessant. I se sap res de si hi ha algun àrab barrejat en tot això?
- Per què ho dius?
- No ho sé, un rampell.
- Un àrab? Ja és exòtic per ser a Tarragona. (Aritzeta 1990a: 107)

En un article en què tracta de «les Tarragones de la novel·la negra i policíaca actual», constata aquests canvis en les seves pròpies obres de la primera etapa:

La immediatesa dels escenaris i els temes de la novel·la negra mostren la transformació d'una ciutat que ha canviat molt al llarg dels darrers vint-i-cinc anys. Així, per exemple, les meves tres primeres novel·les negres [...] situen l'escenari criminal en un barri antic tarragoní degradat, poblat de gent marginal i amb prostíbuls de fanalet vermell a la porta, uns indrets que es podien trobar als anys setanta del segle xx, i fins i tot als vuitanta, però que són estampes definitivament oblidades a la frontera del pas cap al segle XXI. (Aritzeta 2016b: 135).

El paisatge humà i les situacions canvien amb els anys i així ho reflecteixen les novel·les. Caldrà veure, d'aquí a un temps, l'evolució dels fets i de les qüestions narrats en les obres actuals de la segona etapa. Per exemple, i referint-nos a la darrera novel·la negra publicada per Margarida Aritzeta, *Rapsòdia per a un mort*, caldrà veure com ha evolucionat la mal confiança entre cossos de seguretat nacionals i estatals, els atemptats jihadistes, les xarxes de notícies i les *fake news*, el racisme, el feixisme més patent que latent als carrers o les persecucions contra els llaços grocs en defensa de la llibertat de presos i preses polítics que hi trobem.

Respecte a la realitat, sí que el que es manté en les novel·les d'ambdues etapes és la denúncia dels assetjaments, del masclisme i del sexisme. Per una banda, la denúncia es va repetint i, per l'altra, un seguit de personatges femenins «apoderats» trenquen clixés i els contradueixen. Feli, a *Tie break*, o Tina, a *Els fils de l'aranya*, són dones maltractades que pateixen la violència masclista. Però, també, Coia Moreno, a *El cau del llop*, o Mina Fuster, a les tres novel·les, són dones apoderades i feministes.

Margarida Aritzeta, de la mateixa manera que descriu amb detallisme músiques i llocs, també ho fa amb els personatges, sobre els seus comportaments, pensaments o, fins i tot, les seves varietats dialectals i lingüístiques. Tots els components, llocs, personatges i delictes, es van lligant en unes novel·les de gaudi plenes de cadàvers, acció, sang i fetge, embolics, corrupció, secrets o amors. I, alhora, tots aquests components es desenvolupen a través de diverses tècniques narratives que ens van canviant la perspectiva, percepcions i focalitzacions. L'Aritzeta negra domina el gènere i, per concloure, d'acord amb Sebastià Bennasar, «és molt bona en el control de la informació i en la disposició de l'arquitectura narrativa de la seva obra.» (Bennasar 2016).

